

УКРАЇНА
УПРАВЛІННЯ ОСВІТИ
ВИКОНАВЧОГО КОМІТЕТУ СВІТЛОВДСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ
СПЕЦІАЛІЗОВАНА ЗАГАЛЬНООСВІТНЯ ШКОЛА І-ІІІ СТУПЕНІВ №7
СВІТЛОВДСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Інноваційні методи навчання філологічно обдарованої особистості

Методична розробка

Автор роботи
Гула Людмила Анатоліївна,
учитель української мови й літератури
СЗШ №7 м. Світловодська
Кіровоградської області
в. Приморська, 70-А,
контактні телефони:
(05236)2-98-23
(097)772-85-41
ludmila-gulaja@mail.ru

2015 рік

Зміст

<u>1. Вступ (пояснювальна записка)</u>с.	3
<u>2. Основна частина</u>	
2.1. Теоретичний розділс.	4-10
2.2. Практичний розділс.	11-13
<u>3. Висновки</u>с.	14
<u>4. Використані джерела</u>с.	15
<u>5. Додатки</u>	с. 16-44

1.Вступ

Методична проблема *«Інноваційні методи навчання філологічно обдарованої особистості».*

Методична розробка містить теоретичні та практичні засади щодо інноваційних методів навчання як складової розвитку філологічно обдарованої особистості і може сприяти виробленню педагогом стратегії активізації творчої діяльності школярів на уроках української мови та літератури.

Основними складовими означеного питання є навчальна, позакласна та позашкільна діяльність учнів, а провідними ідеями – створення ситуації успіху, особистісно орієнтоване навчання, розвиток нового типу відносин на основі партнерства через створення розвивального середовища.

Завдання словесника — виховати життєво компетентного, конкурентно спроможного випускника. Саме тому пріоритетом роботи вчителя української мови та літератури є формування в особистості школяра комунікативної компетентності як життєтворчої здатності, що дасть особистості можливість комунікативно виправдано користуватися засобами рідної мови у всіх різновидах соціальних та культурних контекстів, продуктивно будуючи своє повсякденне життя. Вирішення цього питання можливе лише за умови ретельної підготовки педагога до роботи з обдарованими учнями, вибір ним оптимальних форм і методів, які сприятимуть постійному творчому розвитку школяра. Лише тоді, коли у вчителя буде вироблена стратегія діяльності в цьому напрямку, коли в учня не втрачатиметься інтерес до пізнання нового, яким би складним воно не було, можна розраховувати на успіх.

2. Основна частина

2.1. Теоретичний розділ

Обдаровання людини – діамант у корі.

Відшукавши, його слід негайно обчистити й показати всім.

О.Суворов

Розбудова державності в Україні зумовила нові тенденції в розвитку освіти. З'явилася нагальна потреба суспільства у творчих, діяльних, обдарованих інтелектуально, творчо і духовно розвинених громадянах.

У сучасній педагогічній теорії та практиці відбувається інтенсивний процес розробки системи виховання та навчання обдарованих дітей. Про це свідчать численні наукові, методичні публікації, науково-практичні конференції.

Великий українець, мислитель, учений, педагог, практик Василь Олександрович Сухомлинський писав: “Дитинство – найважливіший період людського життя, не підготовка до майбутнього життя, а справжнє, яскраве, самобутнє, неповторне життя. І від того, як пройшло дитинство, хто ввів дитину за руку в дитячі роки, що ввійшло в її розум і серце із оточуючого світу – від цього в значній мірі залежить, якою людиною стане сьогоднішній малюк”.

Кожна дитина по-своєму неповторна. Вона приходить у цей світ, щоб творити своє життя, знайти себе: хтось здібний до музики, образотворчого мистецтва, художньої праці, хтось до математики, хтось пише вірші, оповідання. Скільки дітей - стільки й здібностей, які залежать від психолого-фізіологічних особливостей людини, соціального оточення, сім'ї та школи.

Що таке обдарованість? Під поняттям *обдарованість*, за визначення німецького психолога В. Штерна, слід розуміти сукупність здібностей, які дозволяють індивіду досягти вагомих результатів в одному або декількох видах діяльності, що є цінними для суспільства. Хоча науковці ще майже не розв'язали цілої низки питань, пов'язаних із явищем обдарованості, але вже сьогодні зрозуміло, що обдарованість не можна порівнювати з обсягом

отриманих знань. Це значно складніше явище, яке включає природну енергетику, пізнавальну активність, нестандартність мислення, наполегливість, надзвичайну працездатність. Обдарованість – це вияв природних можливостей організму людини, що значно перевищують середній рівень. Матеріальною основою цих можливостей або задатків, є особливості будови та функціональні можливості головного мозку й окремих його аналізаторів. Це зумовлено тим, що найбільших успіхів людина досягає тоді, коли її здібності і схильності власно виявлені й розвинуті. Тому саме професійна спрямованість, професійний відбір і професійна освіта мають відповідати здібностям і нахилам людини.

У результаті досліджень науковцями виділено такі характерні особливості обдарованих дітей:

- часто "перескакують" через послідовні етапи свого розвитку;
- у них чудова пам'ять, яка базується на ранньому мовленні;
- рано починають класифікувати інформацію, що надходить до них;
- із задоволенням захоплюються колекціонуванням, при цьому їхня мета - не приведення колекції в ідеальний порядок, а її реорганізація, систематизація на нових підставах;
- мають великий словниковий запас, із задоволенням читають словники чи енциклопедії, придумують нові слова і поняття;
- можуть займатися кількома справами одразу, наприклад, стежити за декількома подіями, що відбуваються навколо них;
- дуже допитливі, активно досліджують навколишній світ і не терплять жодних обмежень своїх досліджень;
- можуть тривалий час концентрувати свою увагу на одній справі, вони буквально "занурюються" у своє заняття, якщо воно їм цікаве;
- мають розвинене почуття гумору;
- постійно намагаються вирішувати проблеми, які їм поки що не під силу;

- відрізняються різноманітністю інтересів, що породжує схильність починати кілька справ одночасно;
- часто роздратовують ровесників звичкою поправляти інших і вважають себе такими, що завжди мають рацію;
- їм бракує емоційного балансу, вони часто нетерплячі та поривчасті.

Реалізація потенціалу філологічно обдарованих учнів визначає основні напрями щодо роботи з такою категорією школярів. Головна мета цієї діяльності – впровадження ефективних методичних засобів та технологій пошуку, навчання, виховання й самовдосконалення обдарованих дітей.

Система викладання української мови і літератури в умовах організації роботи з філологічно обдарованими учнями — це своєрідне соціально-педагогічне явище, що являє собою цілісно і взаємопов'язану сукупність компонентів, спрямовану на досягнення системи освітніх цілей і завдань щодо задоволення потреб і запитів кожної особистості в розвитку, саморозвитку, підготовки до життєвого і професійного самовизначення, неперервної професійної освіти. Змістовим ядром даної системи є розвиток ціннісно-емоційної сфери особистості, формування комунікативної і літературної компетенцій, наповнення процесу навчання особистісним смислом, підтримка індивідуальності, неповторності кожного учня, формування готовності до розв'язання життєво важливих проблем.

На уроці в позаурочний час учителю слід створити комфортні умови, за яких кожен учень відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність. У роботі з філологічно обдарованими дітьми вчитель має відмовитися від жорсткої заорганізованості навчального процесу й обмеження учнів у рамках стандартної навчальної програми. Тому основними ознаками педагогічних технологій, орієнтованих на роботу з обдарованими школярами, є саме ускладнення змісту навчального матеріалу, збільшення обсягу теорії, виконання учнями індивідуальних завдань, упровадження науково-дослідницької, пошукової, експериментальної, проектної діяльності учнів, підвищення рівня самостійної роботи, створення умов для реалізації

природних обдарувань особистості, при цьому основними стратегіями навчання дітей з високим розумовим потенціалом є прискорення та збагачення.

Зважаючи на зазначене вище, можна визначити такі головні умови ефективно організації роботи з філологічно обдарованими дітьми:

- відхід від форм і методів навчання, які гальмують розвиток дитини й не залишають місця вільному вибору видів і методів її самостійної інтелектуально-творчої діяльності;

- активна педагогічна підтримка ініціативи, самостійності, оригінальності мислення, заохочення будь-яких навчальних та творчих успіхів;

- обов'язкова організація дослідницької діяльності, для якої в навчальних планах повинно відводитися спеціальне просторове і часове поле;

- активне запровадження гуманістичних моделей і технологій спілкування, навчання, виховання.

Одним зі складників у комплексі першочергових заходів оновлення змісту лінгвістичної освіти учнів, які мають високий рівень природних здібностей до вивчення мови та літератури, є співвідношення інтенсивного й екстенсивного навчання, орієнтація на конденсацію теоретичного матеріалу, вивчення його укрупненими частинами. Важливим є засвоєння учнями основних інтелектуальних операцій у навчальній діяльності, які виявляються в умінні порівнювати, класифікувати, узагальнювати, виділяти головне та ін.

Провідні вчені, методисти, вчителі, з огляду на плекання обдарованості особистості, вважають, що своєрідність уроків рідної мови та літератури полягає в посиленні уваги до семантичного аспекту мовних одиниць, єдності їх значення, форми і функції, взаємодії різноманітних мовних засобів у мовленні. Під час розгляду теоретичних питань надається перевага спостереженням над мовними явищами з їх подальшим аналізом,

класифікацією, встановленням певних закономірностей, методам дослідження й аналізу художнього твору, вмінню застосовувати знання з теорії літератури. Ефективність вивчення предметів підвищує використання елементів історизму, що пробуджує смакдо лінгвістичних пошуків, сприяє осмисленому сприйняттю мовних фактів і явищ.

У роботі з філологічно обдарованими учнями слід спиратися на їх розвинене мовне чуття, асоціативне мислення, словесно-логічну, образну, оперативну пам'ять. До уваги беруться такі психологічні фактори, як потреби, мотиви, інтереси, інтелектуальний рівень. Для мовленнєвої самореалізації здібних учнів слід створювати максимально сприятливі умови через упровадження в практику творчих вправ, дослідницьких завдань, проблемних питань, проведення мовних спостережень і дослідів, лінгвістичних ігор тощо. При цьому першочерговим завданням залишається пробудження пізнавальної активності.

До прийомів, які ставлять учня в активну позицію на уроці, з практики роботи, можна віднести низку навчальних ситуацій: це насамперед ситуації, в яких учень має захищати свою думку; ситуації, які спонукають школярів ставити запитання вчителю, однокласнику; рецензування відповідей, творчих робіт інших школярів на уроці й у позаурочній діяльності; виконання завдань, розрахованих на використання додаткової літератури; вільний вибір вправ, переважно пошукового характеру; створення ситуації обміну навчальною інформацією серед учнів; самоперевірка, аналіз власних пізнавальних робіт.

Показником сформованої пізнавальної активності обдарованих учнів є насамперед їхні дії. Зокрема, якщо учень ставить запитання до вчителя (ці запитання віддзеркалюють намагання з'ясувати ще не зрозуміле); прагне за власним бажанням брати участь у навчальній діяльності, в обговоренні розглянутих на уроці питань; доповнює відповіді інших учнів, бажає висловити свій погляд; прагне поділитися з іншими новою інформацією,

завершити виконання розпочатих вправ, то в цьому випадку можна зробити висновок про його розвинену пізнавальну активність.

На сучасному етапі розвитку освіти вже не достатньо для вчителя бути безпосереднім керівником процесу навчання. Умови сьогодення вимагають від педагога рівня фасилітатора, здатного забезпечити групову комунікацію. Незаперечною є думка про те, що учні, які сприймають викладений словесником матеріал лише на репродуктивному рівні, не націлені мислити критично. Тому необхідно планувати на уроках ситуації активної участі школярів у процесі навчання:

- дозволяти вільно розмірковувати;
- робити припущення, висновки;
- встановлювати очевидність або безглуздість сказаного;
- використовувати такі прийоми як структурований огляд, групування, припущення на основі запропонованих слів, «Мозковий штурм», читання з маркуванням тексту, визначення проблематики, кола Вєнна тощо.

Однією із найбільш актуальних проблем сучасної освіти є формування компетентностей особистості (компетентність – поінформованість, обізнаність, здатність до вияву). Увагу до мовленнєвого розвитку учнів, точніше – до їхніх комунікативних компетентностей – привертає й Концепція мовної освіти України, яка орієнтує на виховання національно-мовної особистості, громадянина, людини, яка шанує українську мову як державну, дбає про належний рівень своєї мовної культури. Ефективною для формування комунікативних компетентностей учнів – обдарованих дітей – є технологія розвитку критичного мислення, що виражається в умінні визначати проблему та наявність підтексту, перевіряти використані дані, аналізувати твердження, співставляти і враховувати альтернативні погляди, синтезувати набуті знання, приймати оптимально правильні рішення, складати висловлювання відповідно до ситуації спілкування тощо.

Досвід показує, що реалізація на уроках української мови і літератури технології розвитку критичного мислення забезпечує розвиток і

саморозвиток обдарованої особистості, сприяє формуванню у неї високого рівня комунікативних компетенцій, міцному засвоєнню програмового матеріалу.

Високий рівень мовно-літературної компетентності учнівської молоді забезпечує також профілізація навчання в старшій школі.

Заслуговує на увагу й ефективне застосування технології "Створення ситуації успіху", в основі якої – "особистісно зорієнтований підхід до процесу навчання і виховання". За визначенням психологів, ситуація успіху – це суб'єктивний психічний стан задоволення наслідком фізичної або моральної напруги виконавця справи, творця явища. Завдання вчителя полягає в тому, щоб надати кожному зі своїх вихованців можливість пережити радість досягнення, усвідомити свої можливості, повірити в себе.

Доречно і методично виправдано на уроках приділяти максимум уваги самостійності учнів та їхній творчій активності, використовуючи спеціальні прийоми розвитку творчого мислення. Цьому сприяють вправи на знаходження оригінальних варіантів виконання завдань, проведення дослідницької роботи з тієї чи іншої міні-теми. Розвитку творчої обдарованості сприяє також створення проблемних ситуацій, знаходження оригінальних суджень.

У системі роботи з обдарованими школярами важливе місце займає проектно-технологічна діяльність учителя й учня. Вона набуває пошукового, дослідницького характеру, спрямовується на розуміння суті понять і явищ, осмислення ідей і концепцій, сучасних проблем сьогодення в різних галузях знань. Саме творча проектна діяльність здатна виховати молоде покоління, яке вміє працювати, постійно виявляючи свою ініціативу, яке ставить собі широкі практичні завдання і може їх виконувати.

2.2 Практичний розділ

У процесі педагогічної діяльності спробувала дослідити вплив інноваційних технологій на розвиток філологічно обдарованої особистості.

Ураховуючи специфічну природу обдарованості, свою роботу здійснюю у двох напрямках:

1. Виявлення і спланований розвиток творчих здібностей.

У цьому напрямку **процес розвитку філологічних здібностей учнів здійснюється поетапно**. Таких етапів можна виділити три:

- а) початковий, на якому здійснюється аналіз уривків класичної літератури (виявити та визначити роль найрізноманітніших художніх засобів);
- б) проміжний, на якому пропонуються творчі завдання на основі поданих зразків (дописати, завершити, дібрати тощо);
- в) творчий (побудова художнього тексту)

2. Створення "нестандартних ситуацій" з метою активізації прихованих творчих здібностей, закладених у кожній дитині від народження.

Відомо, що здібності й обдарування можна розвинути, поставивши учня в певні складні умови, за яких він буде вимушений самотійно щось створити. Такими умовами може бути контрольна робота (навіть учні, які вважали, що не мають творчих здібностей, за 15-20 хвилин під час контрольної роботи творили шедеври, справжні перлини художнього слова). Учитель повинен лише надихнути на творення власних текстів. Тому гаслом роботи у цьому напрямку можуть стати слова К. Ушинського: "Учень - це не посудина, яку потрібно наповнити, а факел, який треба запалити".

На початковому етапі розвитку творчих здібностей і обдарувань ефективним засобом є ознайомлення учнів з "творчою лабораторією" письменників (І. Франка, В. Стефаника, В. Симоненка, Л. Костенко). Це можна робити і на уроках літератури під час вивчення творчості письменника, зачитувати уривки зі спогадів і обговорювати їх і на уроках мови, добираючи для диктантів, переказів, аудіювання чи читання мовчки відповідні тексти. Цікавими є вправи на зіставлення уривків з творів

письменників першого і останнього варіанту (чи видання).

На другому (проміжному) етапі пропоную учням на уроках української мови вправи, які окрім творчих здібностей, розвивають образне мислення, художнє бачення світу, розширюють словниковий запас, сприяють кращому засвоєнню семантики слів:

- дібрати означуване слово, до якого поданий прикметник був би епітетом;
- вибрати найвдаліший варіант слова;
- дописати (відновити) віршовані рядки;
- об'єднати кілька речень в одне;
- поділити текст на складові частини, змінити (розширити, згорнути, перебудувати, замінити) мовний матеріал;
- розширити текст, вживаючи якомога більше прислівників, але не додаючи більше ніж два речення; дати заголовок тексту («Осінь ніч. Зривається вітер, шарпає дерева. Дощ періщить у шибки...»)
- перебудувати прості речення на складне речення з різними видами зв'язку, визначити смислові відношення між частинами складних речень;
- вставити пропущені слова;
- дібрати якнайбільше означень до поданого слова (наприклад, день - похмурий, незабутній,...), чи якомога більше дієслів, які б поєднувались із словом (наприклад, вітер дме, завиває, співає,...). Такі вправи доцільно проводити у формі гри, змагання ("Хто швидше", "Хто більше").

Широке поле для розвитку обдарувань учнів відкривають завдання, спрямовані на розвиток фантазії, гіпотетичного мислення:

- продовжити художній твір ("Енеїду" І. Котляревського, "Украдене щастя" І. Франка);
- змінити (переробити) закінчення художнього твору ("Наталка Полтавка" І. Котляревського, "Мина Мазайло" М. Куліша).

Дуже полюбляють учні завдання, спрямовані на розвиток уяви, наприклад:

- скласти усну розповідь від імені письменника (Т. Шевченко "Мої інтереси і

захоплення", "Моє перше велике кохання". "Жінки у моєму житті", "Моя сім'я", "Моє життя на засланні", "Моя пристрасть - гравюра"):

- взяти "інтерв'ю" у письменника.

На етапі актуалізації знань можна використати асоціювання ("асоціативну павутинку", "ланцюжок асоціацій"), яке спонукає учнів думати, стимулює мислення шукати зв'язки між окремими поняттями. Під час підведення підсумків уроку (рефлексії) можна знову повернути учнів до схеми асоціацій, щоб доповнити її. Такі завдання активізують пам'ять, увагу, вчать самостійно оцінювати, встановлювати причиново-наслідкові зв'язки, мотивувати ті чи ті дії.

На етапі написання творчих робіт насамперед виділяються "класичні" твори-роздуми, передбачені навчальною програмою. Саме твори-роздуми є каменем спотикання для багатьох учнів, адже структура "вступ - основна частина - висновки" часто їх відлякує (бо обмежує!). Звичайно, така проблема не виникатиме, якщо пояснити вимоги до творів такого типу, послідовно, системно розвивати критичне мислення учнів, тобто навчити їх формулювати тезу, добирати аргументи на підтвердження тези, визначати (і розрізняти!) у творі тему, ідею, шукати проблеми, пояснювати роль художніх засобів, вилучати зайву інформацію тощо.

Поруч із традиційними методами (лекція, читання, пояснення, опитування) активно використовую інтерактивні методи: творчі завдання, роботу в малих групах, навчальні ігри, моделювання, роботу з наочними посібниками, практикую прийом "учень у ролі вчителя", елементи рольової гри, словникову роботу, алгоритми; метод проектів, який передбачає вирішення певної проблеми та орієнтується на самостійну дослідницьку діяльність учнів; різні форми оцінювання: взаємоперевірка, самоперевірка, портфоліо тощо.

3. Висновки

На основі зазначеного вище можна зробити висновок, що обдарована дитина, зокрема і майбутній юний науковець, у загальноосвітній школі формується і розвивається саме завдяки шкільній буденній праці на уроках. І найкраще його знає, розуміє й відчуває вчитель-предметник, який і стає науковим керівником у підготовці до міських, обласних етапів предметних олімпіад, мовних конкурсів тощо.

Кожен учитель, як митець педагогічної справи, знаходить свої методи інноваційної діяльності, які приведуть його до бажаного результату. Проте добираючи найраціональніші з них, слід перевагу надавати все ж таким, які не підганяють вихованця під стандартне мислення, а надають простору для думки, сіють впевненість, а не страх за хибне твердження, через аналіз власної помилки виводять дитину на шлях істини.

Отже, у роботі із обдарованою молоддю важливо не тільки створювати сприятливі умови для її розвитку на уроках і в позаурочній діяльності, а і психологічно готувати її до наполегливої праці: допомогти усвідомити, що розвинути свої здібності і досягти успіхів можуть лише ті люди, які готові долати труднощі, тобто сильні особистості, здатні виявити наполегливість і дисципліну в самоосвіті. Щоб здібності особистості виявлялися, своєчасно і успішно реалізовувалися, необхідні як зовнішні сприятливі умови, так і внутрішні психологічні зусилля індивіду.

4. Використані джерела

1. Веліканова А. Обдаровані діти – хто вони? / А.Веліканова // Психолог. – 2006. – №42. – С. 18-21.
2. Єфімова І. Педагогічна технологія "Створення ситуації успіху" та інтерактивні методи перевірки знань / І.Єфімова // Українська мова та література в школі. – 2009. – №20. – С.22.
3. Заболотний О.В. Як знаходити знання. Організація науково-пошукової дослідницької діяльності учнівської молоді / О.В.Заболотний // Українська мова й література в середніх школах, ліцеях, гімназіях, колегіумах. – 2003. – №2. – С.94-106.
4. Іванова Л.І. Школа та шкільний учитель в системі Малої академії наук / Л.І.Іванова // Завучу. Усе для роботи. – 2009. – №7. – С.13-16.
5. Комісарова С. Робота з обдарованими дітьми / С.Комісарова, Д.Ведмеденко, М. Білогірна // Психолог. – 2010. – №25-28. – С.57-81.
6. Лоткова І.В. Плекаймо обдарованість / І.В.Лоткова // Завучу. Усе для роботи. – 2009. – №11-12.
7. Нижник Г. Авторська корекційно-розвивальна програма для обдарованих дітей / Г.Нижник, Н.Барабаш, О.Куравський // Психолог. – 2006. №25-28.
8. Остапчук В. Обдаровані діти. Які вони? / В.Остапчук // Шкільний світ. – 2009. – №19. – С.9-10.
9. Сорич І. Організація роботи із обдарованими дітьми у навчальних закладах / І.Сорич // Психолог. – 2006. – №25-28.
10. Таїна обдарованості : практико-зорієнтований збірник на допомогу тим, хто працює із обдарованими дітьми / укладач Заболотний О.В.; за заг. ред. Клокар Н.І. – Біла Церква: КОІПОПК, 2005. – 160 с.
11. Тімченко С. Формування комунікативних компетентностей учнів за допомогою технології розвитку критичного мислення / С.Тімченко // Українська мова та література в школі. – 2009. – №11. – С.23-25.
12. Циганкова Е. Як тобі живеться, вундеркінде? / Е.Циганкова // Психолог. – 2003. – №18-19. – С.35.